

S A Y I 21 • 2 0 0 9

İslâm

Araştırmaları

Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

Türkiye’de 1980 sonrası giderek bireyselleşmenin patlaması ile öznellikler artmış, dolayısıyla geleneksel sınırlar ve mahremiyetler aşınmaya başlamıştır. Yazarın içeriklendirdiği aşk, tam da bu öznelliklerden beslenmekte ve onları beslemektedir. “Günah” ve “ayıp” kelimelerine rezervli yaklaşımların uzmanlarca üst dil statüsüne çıkarılması, Türkiye’de aşk için, aşk adına yeni arayışları kışkırtmıştır. Bunun sonucu olarak, “aşk”ı davaya ihanet sayan yaklaşımdan, en pespaye kullanımına kadar cinselliğin temellük ettiği aşk söylemine ulaşılmıştır. Bu da “cinsel” ve “yasak” çağrışımlı aşkın, kaybetmesi muhtemel sosyal prestijini ona geri vermek gibi bir gayretin sonucu gibi görünmektedir. Yazar, aşk özelinde geliştirdiği postmodern okumayı, sosyal muhayyilede “Mevlâna” ve Şems” gibi pozitif çağrışımlı kavramlar içerisinde kaybetmeye, böylece Müslümanlığı riske etmeyecek bir imajla aşkı sunmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak, Roman özelde aşk konusunu postmodern tarzda okuyarak günümüz insanının hayatına sokmaktadır. Geçmişle bugünü birbirinden bağımsız “an”lar olarak “aşk” bağlamında biraraya getirip tarihte gelgitler yaparken, bildik tarz ve yolları geçersizleştirerek toplumsal hafızayı dumura uğratmakta; izleksiz, sınırsız bir aşkı yeniden tahkiye ederek dolaşıma sokmaktadır. Bu bağlamda roman, sonunda “Anything goes” (Ne olsa gider) postmodernlik kuralını faş etmektedir. Mevlâna ve Şems üzerinden bâtinî söyleme de tanımlanan “aşk”a ulaşmada işlevsel bir rol yüklenmiştir. Böylece “aşk”, kendisiyle meşruiyet kazanmaya çalıştığı referans karşısında hep antagonizmik bir konum kazanmakta ve tüketilmek üzere sunulmaktadır.

Mustafa Tekin

Is Scientific Knowledge Rational?

Halil Rahman Açar

İstanbul: İnsan Publications, 2008. 245 sayfa.

Rasyonalite problemi, felsefenin önemli bir konusu olmuş ve olmaya da devam edecektir. Bununla birlikte epistemologlar rasyonel bilginin ne olduğunu, bilim felsefecileri ise toplumun bir parçası olan birey için rasyonel olanın ne olduğunu araştırmış; bunun yanında ahlâk, din, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji bilim dalları da bu konuyla ilgilenmişlerdir (s. 13).

Kitabın “Rationality in General” başlıklı birinci bölümünde yazar öncelikle insan doğası üzerinde durmakta, daha sonra rasyonalitenin kökenini ve temelini ele almakta; mantık ile olan ilişkisine değinmekte, bölüm sonunda ise

irrasyonallite konusunu işlemeye çalışmaktadır. “Bilimde Rasyonallite” başlıklı ikinci bölümde ise yazar öncelikle bilim alanında rasyonallitenin anlamının ne olduğunu ve bilim adamları tarafından nasıl ele alındığını, daha sonra ise bilim felsefesinde rasyonallitenin ne olduğunu irdelemektedir. Thomas Khun, Imre Lakatos, Paul Feyerabend ve Larry Laudan gibi önde gelen düşünürlerin duruşlarını aktaran yazar, bu çerçevede bilimsel bilgi ile mantıksal bilginin ilişkisini incelemektedir. “Objectivity and Subjectivity in Science” (Bilimde Objektivite ve Subjektivite) başlıklı üçüncü bölümde yazar sırasıyla objektivite kavramını, bu kavram çerçevesinde klasik bilim tanımlarını (s. 79), gözlemi, bilimsel teorilerin mahiyetini, bilimsel teorilerdeki rasyonel seçimi ve karar vermeyi, sübjektiviteyi ve bilginin objektif doğasını işlemektedir.

“Truth in Science” (Bilimde Hakikat) başlıklı dördüncü bölümde rasyonallite ile hakikat arasındaki ilişkiyi, konuyla ilgili filozofların tarihsel yaklaşımlarını, bilimsel iddiaların gerçekliğini, realizm ile antirealizmi ele alan yazar, yine bu bölümde gözlemlenemeyen nesnelere ve bunların doğrulanması tartışmasına da girmektedir. Bu çerçevede doğrulama kriterinin farklı olduğunu, nitekim Tanrı’nın varlığını kanıtlanamaması hususunda Müslümanlar ile Hıristiyanların birbirinden ayrıldığını; çünkü inancın kaynağının kültür, zaman, sosyal ve kişisel yapıya dayanan izafi bir mesele olduğunu belirtir (s. 136). İncanın kanıtlanamayacağını, kanıtlanmış (olduğu varsayılan) inançların ise zaman içerisinde yanlışlığının anlaşıldığını ifade eden yazar, bu şekilde rasyonel bir inancın da bir süre sonra reddedildiğini söyler. Rasyonallite kavramının gerçeğin kendisinden farklı olduğunu, bu nedenle rasyonellik ile gerçeklik arasında zorunlu bir paralellik bulunmadığını söyleyen yazar, gerçek dediğimiz şeyin bizim bilgilerimizden hareketle ortaya koyduğumuz şeyler olduğunu söylemektedir (s. 139).

“Progress in Science” (Bilimde Süreç) başlıklı beşinci bölümde yazar bilimsel araştırmanın, genelde rasyonel ve ilerlemeci bir teşebbüs olarak algılandığını; ancak her iki kavramın da açık olmadığını belirtmektedir. Yazara göre ilerleme yöntemi ve değerlere bağlıdır (s. 141). Bilimdeki ilerleme de izafi bir gerçeklik durumundan bir diğer izafi duruma geçiştir. Ayrıca bilimsel ilerlemeler, içerisinde bilimsel değişikliği de gerektirir. Dolayısıyla bilimdeki ilerleme olması, bilimin yanlışlanamaz olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle bilimsel ilerleme gerçeklikten ziyade, gerçekliğe giden yaklaşımda söz konusu olmaktadır. Yazara göre bilim bir anlama çabası olup insanın hedeflerini, ilgilerini, karar ve tercihlerini yansıtır.

“Meta-theoretical Reflections on Rationality” adlı altıncı bölümde yazar rasyonallite probleminin kavramsal olduğunu, bununla birlikte tecrübe yöntemlerinin

de bulunduğunu ifade etmekte, ayrıca bu kavramla ilgili monizm ve pluralizm üzerinde durmaktadır.

“Reconsidering Rationality Debates” başlığını taşıyan sonuç bölümünde ise yazar ilgili tartışmaları özetlemekte ve yapılan tartışmalar ışığında rasyonalitenin evrensel standartlara sahip olmadığını belirtmektedir (s. 179). Yazara göre bu durumda rasyonalite adına ortaya konan şeyler, teorik veya pratik alanda olsun, belirli bir zaman ve mekândaki rasyonalite tezahürleridir.

Bilimdeki bilginin şuurla ilgili olmayıp realite ile ilgili olduğunu vurgulayan yazar, öncelikle “düşünce ve varlık”, daha sonra da “varlık ve dünya” arasında denge kurmaya çalışmaktadır. Ortada dar bir rasyonalite anlayışı olduğunu ifade eden yazar, bilim adamlarıyla bilim felsefecilerinin bu dar anlayışın karanlığında kalmak durumunda olduklarını belirtir (s. 179). Bilimin epistemolojik statüsünün ele alındığı bu bölümde, bilim psikolojisine olan felsefi ve sosyolojik itirazlar dile getirilmekte, bilimsel teorilerin kültürel bir yapı olup olmadığı sorgulanmakta; sonuç itibarıyla de bilimin nötr, objektif ve rasyonel kabul edilmesi karşısında, bilim ile insana ve realiteye bakış açısını belirleyici dünya görüşünü oluşturun bilim kültürü arasında bir ayrım yapmanın gerekli olduğu vurgulanmakta (s. 191); nihayetinde ise bilim felsefesindeki trendlere yer verilmektedir.

Yazara göre epistemoloji denizin üzerinde seyreden ve duracağı sağlam zemin bulunmayan bir gemi gibidir. Bu nedenle tek bir gerçek epistemolojiden ziyade kendine özgü amaçları, kuralları ve kavramları bulunan pek çok epistemolojilerden söz edilebilir (s. 193).

Günümüzde akıl ve rasyonalite konularında karmaşık ve çarpık düşüncelere sahip pek çok insanla karşılaşıldığını belirten yazar, sonuç itibarıyla düşünme ile rasyonalite arasında fark bulunmadığını, düşünmenin bilginin elde edilmesi hususundaki en temel ve merkezî durum olduğunu, rasyonalitenin ise insan doğasının zorunlu kıldığı bir husus olup bir standart olmadığını, tarih içerisinde değişkenlik arz eden bir ilişki biçimi olduğunu belirtmektedir. Bir fikrin kaynağı ile o fikrin gerçekliği arasında kesin bir ayrım yapılamaz. İkisi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. İnsan zihninin bir ürünü olarak bilimsel iddiaların sorgulanabilir olması gerektiğini belirten yazar, rasyonalitenin bilimle özdeşleştirilemeyeceğini, bunun yanında bilimin de gözüktüğü kadar mükemmel olmadığını ve sübjektif bir yapı arz ettiğini belirtmektedir. Yazara göre dünyayı (evreni) keşfetme adına bilimsel gerçek dediğimiz şeyler, aslında kendi gerçekliklerimizden öte bir anlam taşımaz (s. 197). Batı dünyası dışında da düşünce olduğunu ifade eden yazar, bu yerlerdeki bilimin ve felsefenin nasıl geliştiğini araştırmanın yararlı ve yapıcı olacağını söylemektedir.

Rasyonalitenin bize rehberlik edecek bir husus olduğu; ancak bir formül sunamayacağı belirtilen eserde, rasyonalite ile gerçekliğin birbirlerini zorunlu olarak içermediği dile getirilmekte; bir inancın rasyonel olması, gerçekliğini garantilemeyeceği görüşüne yer verilmektedir. Dolayısıyla rasyonel inanç, gerçek bir inancın garantisi (zorunlu şartı) değildir.

Çalışmasının sonunda rasyonalite ile rasyonalizmin farklı olduğuna işaret eden yazar, ikincisinin yok olmak üzere olduğunu, ortada tek bir bilim felsefesi olmadığını gibi bilimde de kutsal olan bir şey bulunmadığını belirtir. Dolayısıyla bu konuyla ilgili dogmaları bir kenara bırakıp bilimin daha iyi anlaşılması gerektiğini teklif etmektedir (s. 199).

Yazarın emek mahsulü olan çalışması bilimsel bilginin niteliğini ve rasyonalite ile olan ilişkisini anlamamızda oldukça yararlı bilgiler vermektedir. Konuyla ilgili tartışmaları sunması, farklı yaklaşımları sergilemesi de kuşkusuz bilim felsefesi çalışmalarına değerli bir katkıdır. Eserin en kısa zamanda Türkçe'ye kazandırılması, bu katkının boyutlarını daha da artıracaktır.

Bilim, rasyonalite ve epistemoloji kavramlarıyla ilgili yazarın eleştirel ve kuşkucu üslubu kuşkusuz felsefi bir tavır olmakla birlikte, kendi içinde bir izafileğe yol açma durumuyla karşı karşıyadır. Bunun yanında eserde oldukça kesif bir dil ve anlatım tarzının benimsenmesi, çok yoğun bir biçimde alıntı yapılması, yirmi sayfalık bir kaynakça kullanımı eserin okunmasını ve tartışmalarla ilgili yazarın düşüncelerinin neler olduğunu anlamayı güçleştirmektedir. İlgili kavramlar etrafında yazarın çok haklı bir biçimde yaptığı eleştiriler ve tespit ettiği hususlar bulunmakla birlikte; bilimin, bilimsel bilginin, rasyonalitenin gerçekliği hususunda dile getirdiği hususlar ve bu çerçevede görüşlerini aktardığı düşünürlerin de ciddi bir biçimde sorgulanabileceği görülmektedir. Bilimsel bilgi hususunda "kutsal"ın olmadığı ve dogmaların bir tarafa bırakılması gerektiği düşüncesi bir defa kabul edildiğinde, diyalektik olarak kutsalın nerede bulunacağı ve nasıl savunulacağı sorusu hemen sorulabilir.

Günümüzdeki felsefi çevrelerde bilim ve bilimsel düşünce denilince artık dar bir pozitivizm anlayışı akla gelmiyor. Bunun yanında inanç denilince de bilimsel düşünce ve akıl karşısında tutunacağı bir dalı kalmayan kilise dogmaları akla gelmemelidir. Dolayısıyla Batı dünyasının kendi içindeki bilimsel zihniyet, rasyonalite ve inanç anlayışı bir başka kültürde, söz gelimi İslâm dünyasında aynı reflekslerle ele alınmamalıdır. Bu çerçevede Batı dünyasında oluşan bilimsel ve dinî bilginin mahiyeti tartışmaları, bu tür bir bilginin akılla ilişkisinin ortaya konması ve birbirini dışlayıcı tutumlar, yine Batı dünyasının kendi düşünsel evrimi içerisinde anlaşılması gereken hususlardır. Ancak bu

tartışmalar bilimi, bilimsel bilgiyi ve rasyonalite kavramlarını ele almak durumunda olan Müslümanları, bazı kültürel sorunlar nedeniyle, temelsiz bir kuşkuculuğa, karşıtlığa ve izafiliğe sevk etmemesi gerekir.

Aydın Topaloğlu

Bertrand Russell'da Ahlâk Felsefesi

Osman Elmalı

İstanbul: Ataç Yayınları, 2005. 204 sayfa.

Kitap “Giriş” (s. 9-23), “Russell’ın Ahlâk Felsefesinin Dayandığı Temeller” adlı “I. Bölüm” (s. 25-121), “Russell’ın Ahlâk Felsefesinin Toplumsal Yönü ve Amacı” adlı “II. Bölüm” (s. 123-187), “Sonuç” (s. 189-192), “Kaynaklar” (s. 193-199) ve “İndeks”ten (s. 201-204) oluşmaktadır.

“Giriş” kısmında yazar genel olarak “ahlâk”ın ne olduğu ve temel konuları hakkında bilgi vermektedir. Fakat böyle bir girişten ziyade ahlâk felsefesinde Russell’ın yeri ve ahlâk düşüncesinin temelleri ve bu konuda etkilendiği düşünürler, konunun içeriği, araştırmanın doneleri hakkında bir giriş yazılıydı daha anlamlı olurdu. Zira genel olarak ahlâkın ne olduğu veya problemlerinin nelerden oluştuğu zaten bilinmektedir. Yazar, “Giriş” bölümünün sonunda Russell’ın tarihsel anlamda ahlâk açısından hangi akım mensubu olduğuna değinmeden, onun sadece bütün dünyada barışın sağlanmasını ve insanların mutlu olmasını isteyen feragat ahlâkına sahip az sayıdaki insandan biri olduğunu belirtir (s. 23). Fakat feragat ahlâkı ne demektir? Mensupları kimlerdir? İlkeleri nelerdir? Bunlara değinilmemiştir.

Birinci bölüm olan “Russell’ın Ahlâk Felsefesinin Dayandığı Temeller” başlığı altında çeşitli konular incelenmektedir. “Russell’ın Ahlâk Felsefesinin Bazı Temelleri” alt başlığında, Russell’ın mantıksal atomcu olduğu belirtilmekte; devamında ise Russell peygamberleri birer ahlâk kuramcısı olarak kabul etmektedir. Bunun peygamberleri onaylamak anlamına gelmediğini belirtir. Bunu agnostisizm düşüncesini sergiler mahiyette şöyle açıklar: “İsa’yı bir ahlâk kuralları koyucusu olarak kabul etsem de Hıristiyan değilim, Tanrı’ya ve ruhun ölümden sonra dirileceğine dair inancım da yok.” Devamında Russell’ın evrensel ahlâk düşüncesi, bunun yanlışlığından ve geleneksel ahlâk anlayışına karşı oluşundan bahsedilmekte ve Russell’ın geleneksel ahlâkı reddetme nedeni olarak bu tür bir ahlâk anlayışının insanlara maddî